

5.HAFTA:

TİYATRO

TİYATRONUN TANIMI VE ÖNEMİ

Tiyatro; sahne eseri, sahne eserini oynama/canlandırma sanatı ve sahne eserlerinin oynandığı yer.

Başka bir deyişle dram, trajedi ve komedi gibi sahnede oynanmak üzere yazılan edebiyat türlerinin ortak adına; bu türleri sahnede oynama sanatına; bu gibi oyunların oynandığı binaya denir.

Tiyatro, göze ve kulağa hitap etme özelliğiyle insanları ve toplumu etkileme, onları harekete geçirme, onların davranışlarını terbiye etme gibi çeşitli yönlerle de diğer sanat dallarından üstündür.

“Tiyatro; sayfaların içindeki olayları canlandıran, satırların arasındaki insanları diriltten, ölü kelimeleri konuşturan, heceleri bağırtan, harfleri ağlatan büyüü bir sanat koludur.” Muhsin Ertuğrul.

TİYATRONUN ORTAYA ÇIKIŞI

Tiyatro dünyanın en eski sanat dallarından biridir. Tiyatronun ilkel insanların av törenlerinden doğduğı düşünülür. Bu törenlerde tiyatroda olan üç unsur; yani taklit, eylem ve bu eyleme topluca iştirak mevcuttur.

(Avcı avını yakalamak için önce bir hayvan postuna bürünür. Hayvanın hareketlerini taklit ederek avına yaklaşır. Sonra da hayvanı nasıl avladığını dans ve ezgi eşliğinde köyüne dönerek oradaki insanlara anlatır.)

Tiyatro Hakkında Önemli Hususlar

- Tiyatro, Yunanca theatron , yani “görme yeri,” sözcüğünden gelmektedir.
- Batılı tiyatro eserlerinin kaynağı Eski Yunan'dır. Eski Yunan'daki bağ bozumu Tanrısı '*Dionysos*' adına düzenlenen şenliklerden ortaya çıktığı bilinmektedir.
- İlk tiyatro ürünleri trajedi şeklindedir. Sonraları ise komedi, dram, müzikal komedi gibi türlerde tiyatro eserleri görülmektedir.
- Tiyatro eserinin anlatmaya bağlı türlerden en önemli farkı; diğer edebi eserler okumak ve dinlemek için yazılmışken, tiyatro oyununun amacı sahnede seyirci önünde sahnelenmektir.

TİYATRO TERİMLERİ

- Öncelikle tiyatro sanatının temelini tiyatro eseri (oyun, piyes) oluşturur. Tiyatro eseri, olayları oluş halinde gösteren eserdir ve buna drama denir.
- Tiyatro eserlerinde olaylarda yer alan kişilere **şahıs**, bu şahısları sahnede yaşatan kimselerden erkek olanına **aktör**, kadın olanına **aktris** denir.
- Şahısların tiplerine göre çehrelerinde yaptıkları değişikliğe **makyaj**, giydikleri elbiselere **kostüm** denir.
- aktör ya da aktrisin sahnede şahısları canlandırmasına **rol**, eseri sahneye koyan kimseye **rejisör** denir.
- Olayın geçtiği yere **dekor**, şahısların sahneden ayrılıp tekrar sahneye girmelerine **meclis ya da sahne**; sahnedeki perdenin açılmasıyla başlayan, kapanmasıyla biten bölüme **perde** adı verilir.

- Tiyatro yapıtlarında olay ve kişiler temel öğelerdir. Oyun planında temelde üç bölüm vardır. Giriş (serim), gelişme (düğüm) ve sonuç (çözüm).
- Bu bölümlerden giriş, genellikle oyunların ilk perdelerinde seyircilere olayın konusunu, kişilerini, mekânı tanıtmaya yöneliktir. Gelişme bölümü genellikle ana temanın işlendiği, oyunun en çarpıcı, heyecanlandırıcı bölümüdür; çünkü bu bölümde çatışma hâkimdir. Sonuç bölümünde ise genellikle çatışma sonlandırılır ve izleyenlere bazı mesajların verildiği de görülür.
- Oyunlarda **diyalog**, **monolog**, **tirad** adı verilen üç ayrı konuşma biçimi vardır.

1.**Diyalog**, kişilerin karşılıklı konuşmalarıdır.

2.**Monolog**, bir kişinin tek başına konuşmasıdır.

3.**Tirad**, bir tiyatro oyununda bir düşüncenin kesintisiz gelişimi; uzun ve tumturaklı konuşma olarak da tanımlanabilir. Genellikle başrol oyuncusunun yaptığı uzun konuşmadır.

- Ülkemizde yazılı tiyatro eserlerinin Tanzimat'tan sonra ortaya çıktığı görülür. Çağdaş tiyatro tekniğine uygun olarak yazılan ilk önemli eser **İbrahim Şinasi'nin Şair Evlenmesi** (1859'da yazılıp 1860'da tefrika edilmiştir) isimli eseridir. Bu eser, ortaoyunu geleneğinden yararlanarak yazılan başarılı bir tek perdelik töre komedisidir.
- 1859'dan önce yazılan Hayrullah Efendi'nin Hikâye-i İbrahim Paşa ve İbrahim-i Gülşeni (1844) adlı eseri 1859'dan sonra basıldığı için ilk Türkçe piyes olarak kabul edilmemektedir.
- **Ülkemizde ilk sahnelenen tiyatro oyunu ise Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre isimli eseridir.** (1873'te Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir.) Vatan Yahut Silistre'de, Kırım Savaşı'nda üstün gayretleriyle öne çıkan bazı Türk-İslam askerlerinin olağanüstü gayretleri, vatan sevgisini ve fedakârlık anlatılır.

- Ancak Türk tiyatrosunun sözlü geleneği zengindir ve çok eskilere kadar uzanır. Bu sözlü tiyatro ürünlerine **geleneksel oyunlar** da denir.
- İslamiyet öncesine ait olanlar eski Türklerdeki şölenler ve bazı törenlerdeki oyunlardır. İslamiyet sonrasındaki sözlü tiyatro ürünlerimiz ise şunlardır: **Meddahlık, Karagöz, Ortaoyunu.**

1. Meddahlık:

Meddahlık, hikâye anlatma ve taklit yapma sanatıdır. Perdesi, sahnesi, dekoru, esvapları ve şahısları bir tek sanatkârda toplanan unsurları basit ve sade bir temaşadır.

- Bu temaşanın sanatkârı olan meddah, bir sandalyede oturarak, dinleyicilerine hikâye anlatır. Meddahın aksesuarını bir mendil ile bir sopa/baston teşkil eder.

- O, genellikle güldürücü, zaman zaman edebi ve ahlaki bir sonuç çıkaracağımız hikâyesine klişeleşmiş **“râviyân-ı ahbar ve nâkılân-ı âsar ve muhaddisân-ı ruzgâr şöyle rivayet ederler ki...”** şeklinde bir söz başı ile başlar. Bu söz bir çeşit dikkat toplamaya yarayan gonk gibidir.
- Bu sözden sonra hikâyeci, olayların geçtiği yeri ve zamanı anlatıp kahramanları saymaya ve hikâyeyi anlatmaya başlar. Burada jest, mimik, ses taklidi gibi birçok özelliğini zekâsı ve hafızasıyla birleştirerek ustaca kullanır.
- Hikâyesini bitirince sürc-i lisanından ötürü af diler ve başka bir gün daha güzel bir hikâye anlatacağını söyleyerek dinleyicisine veda eder.

-Erol Günaydın, bir meddah oyunu sergilerken.
(1933-2012).

2.Ortaoyunu:

Meddahın çok sanatlı bir şekli ya da ‘Karagöz’ün perdeden yere inmiş şekli’ diye de tanımlanan ortaoyunu 15. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamıştır.

- Bu tiyatronun başlıca karakterleri **Kavuklu** ve **Pişekâr**’dır. Yeni Dünya adı verilen basit bir paravan (ev olarak kullanılır) ve bir masa (dükkan olarak kullanılır), ayrıca arkalıksız iki iskemle dekorunu oluşturur. Konuları Karagöz’de olduğu gibidir.
- Bu oyunda cahil görünüp ahmak geçinen, neşeli bir halk adamı tasviri çizen Kavuklu ile Karagöz oyunundaki Karagöz benzeşir.
- Okumuş, işgüzar bir şahıs olan Pişekâr ise Hacivat ile benzeştirilebilir. Karagöz oyunundaki ikinci plandaki oyuncular Zenne, Kayserili, Rum, Acem v.s. bu oyunda da yeri geldikçe oyuna katılırlar.

- Ortaoyunu geleneğini sürdüren bir isim olarak günümüz sanatçılarından Ferhan Şensoy'u gösterebiliriz. Ferhan Şensoy, elbette ki günümüze uyarlanmış şekilde düzenlediği oyunlarını kendi özel tiyatrosunda sergilemektedir.

-Meşhur ortaoyunu ustası İsmail Dümbüllü, kavuğunu Mümin Özkul'a devrederken. (1968).

3.Karagöz ve Hacivat:

Bu iki karakterin gerçekten yaşayıp yaşamadığı, yaşadıysa nerede nasıl yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir.

- ❖Halkbilimciler Karagöz'ün bazı oyunlarda Çingene olduğunu söylemesi, Bulgar gaydası çalması ve Evliya Çelebi'nin tanıklığına dayanarak Bizans imparatoru Konstantin'in Çingene seyisi Sofyozlu Bali Çelebi olduğunu ileri sürmektedir.
- ❖Bir diğer rivayet ise Hacı İvaz Ağa ya da halka mal olan adıyla Hacivat ve Trakya'da bulunan Samakol köyünden demirci ustası Karagöz, Orhan Gazi devrinde Bursa'da yaşamış cami yapımında çalışan iki işçidir.

- ❖ Kendileri çalışmadıkları gibi diğer işçilerin de çalışmasını engelledikleri iddiasıyla başları kesilerek idam edilirler.
- ❖ Karagöz ve Hacivat'ı çok seven ve ölümlerine çok üzülen Şeyh Küşterî, ölümlerinin ardından kuklalarını yaparak perde arkasından oynatmaya başlar. Bu sayede Karagöz ve Hacivat tanınır.
- ❖ Tarihi kaynaklara göre Türk-Osmanlı cemiyetinde 16. yüzyıldan itibaren gelişen yerli gölge oyununun başlıca iki kahramanı Karagöz ve Hacivat'tır. Karagöz, sanatı demircilik olan, tahsil görmemiş, neşeli, şakacı, açık kalpli bazen de kaba bir insandır. Hacivat ise medrese kültürü ile yetişmiş, sofı, Osmanlı kibar zümresinin görgüsüne sahip bir şahıstır.

- ❖Oyunlarda Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşamış pek çok tiplene vardır. Ermeni, Rum, Yahudi, Arap, İranlı, Arnavut vs.
- ❖Karagöz oyunu dört bölümden oluşur: 1.Mukaddime (giriş), 2.Muhavere (karşılıklı konuşma), 3.Fasıl (ana temanın işlendiği asıl bölüm) 4.Bitiş.
- ❖Oyunun sahnesini bir metre eninde 65 santimetre boyunda perde adı verilen beyaz bez teşkil eder. Bu bez bir ışık ile arkadan aydınlatılır.
- ❖Karagöz oynatan kişiye ‘**hayalci**’ adı verilir. Hayalci, deve ya da manda derisinden yapılmış 30 santimetre boyundaki değnekleri beze dayar. Değneklerin yontulmuş uçlarını mum ışığında biraz ısıtır, sonra tasvirlerdeki etrafı pekleştirilmiş deliklere sokarak figürleri oynatır.

TİYATRO ÇEŞİTLERİ

Başlangıçta tiyatronun **tragedya** ve **komedya** olmak üzere başlıca iki çeşidi vardı. Bu iki türün zamanla farklılaşması ya da birleşmesinden **dram** meydana gelmiştir.

1.Tragedya: Klasisizm akımının tiyatro türü olan tragedya; kişileri korku, heyecan ve acındırma duygularıyla uyarma amacı güden en eski tiyatro çeşididir.

- Nazım veya nesir biçiminde yazılabilir.
- Kendine has sıkı kuralları vardır ve en önemlisi üç birlik kuralıdır.

***Üç birlik kuralı**, olayların 24 saat içinde (zaman birliği), aynı yerde (yer birliği), ve tek bir ana olay çerçevesinde (olay birliği) gerçekleştirilmesi esasına dayanır.

2.Komedyâ: İnsanların, olayların ve durumların gülünç yanlarını ele alıp işleyen oyun türüdür.

- Ele alınan konuların gülünç ve eğlendirici yanı ön plana çıkarılıp bu yolla ders vermek, hoşça vakit geçirmek hedeflenir.
- **Karakter komedisi** (Moliere'nin Cimri isimli eseri), **Töre komedisi** (Şinasi'nin Şair Evlenmesi, Moliere'nin Hastalık Hastası, Reşat Nuri Güntekin'in Hüllecî isimli eseri), **Entrika komedisi** (Shakspeare'in Yanlışlıklar Komedisi isimli eseri) gibi çeşitleri vardır.

3. **Dram:** Gülünç, bayağı, korkunç olaylarla; acıklı, ince ve güzel olayları iç içe anlatan tiyatro çeşididir.

- Klasik tiyatronun sonu modern tiyatronun başlangıcı sayılır.
- Amacı hayatın gerçeklerini yansıtmaktır.
- Konusu tarihten ya da günlük olaylardan meydana gelebilir.
- Üç birlik kuralına uyma zorunluluğu yoktur.

Modern Türk Tiyatrosu Hakkında Bir Değerlendirme

- Bugünkü anlamda tiyatro, edebiyatımıza **Tanzimat** döneminde girmiştir.
- Çeşitli nedenlerle 1908'e değin Türk edebiyatında tiyatro alanında önemli bir gelişme olmamıştır.
- Özellikle 1914'te **İstanbul Şehir Tiyatrosunun** kurulmasıyla oyun yazarlığı da gelişmeye başlamıştır.
- Cumhuriyet döneminde **Konservatuar ve Devlet Tiyatrosunun** kurulmasıyla tiyatro yazarlığı ve oyunculuğunda günümüze dek süren büyük bir gelişme başlatılmıştır.

- Cumhuriyetin ilk yıllarında, tiyatro yazarı olarak Musahip-zade Celal, İbnü'r-refik, Reşat Nuri Güntekin gibi yazarların oyunları dikkati çekmiştir.
- Faruk Nafiz Çamlıbel, Haldun Taner, Necati Cumalı, Ahmet Kutsi Tecer, Sebahattin Kudret Aksal, Turgut Özakman, Güngör Dilmen, Cahit Atay gibi yazarlar, edebiyatımızda tiyatro türünde önemli eserler vermiş isimlerdir.

- **Kaynakça**

- 1. Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- 2. Kavcar, Cahit-Oğuzkan, Ferhan-Aksoy, Özlem, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Anı Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara 2004.
- 3. Karaalioğlu, Seyit Kemal, *Sözlü/Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı*, İnkılâp Kitabevi, 26. Baskı İstanbul 1995.
- 4. *Türk Dili*, Hülya Pilancı (editör), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1473, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 786, Eskişehir, 2006.